

BARBAARIKUNINKAAN KASVOT? MIETTEITÄ SAUROMATES II:N MAHDOLLISEN MUOTOKUVAN ÄÄRELTÄ

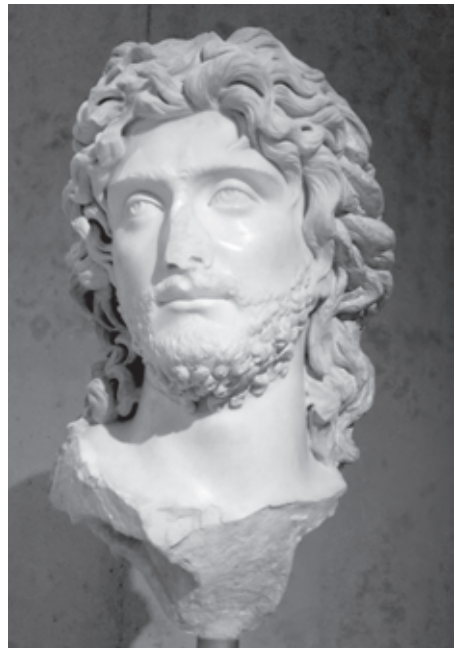
ANTTI LAMPINEN

ATEENAN VIELÄ MELKO nuorena Akropolis-museossa vierailevalla on yllin kyllin näkemistä, ja kaikkien museoesineiden tarkasteleminen yhtäläisellä mielenkiinnolla voi välillä uuvahduttaa ammattilaisenkin. Etenkin jos kävijä on jo nousut ylimpään kerrokseen ja viettänyt siellä aikaa Parthenonin friisien jäännöksiä (ja kopioita) tarkastellen, voi liukuportaita pitkin alempaan kerrokseen palattua energiaa olla jäljellä lähinnä karyatidien ja kenties muutamien tärkeimpien veistoksien katsomiselle kiertosuunnassa oikealla kädellä.

Museon keisari- ja myöhäisaikaisen materiaalin joukossa on kuitenkin eräs marmorinen rintakuva, joka pysäyttää monta kävijää, ja jota johdantokurssien opiskelijat usein ihastelevat – jollei sitten muuten niin ainakin sen runsaan, 1980-luvun muotifrisyyreitä muistuttavan takatukan tähden. Veistoksen infotaulussa sen mainitaan kenties olevan Sauromates II:n muotokuva. Itselleni tämä attribuutio on kuitenkin aina herättänyt enemmän kysymyksiä kuin antanut vastauksia. Kuka tämä Sauromates oikeastaan oli ja miksi hänet olisi ikuistettu juuri Ateenassa marmoriin? Onko muotokuva ylipäänsäkään häntä esittävä, vai olisiko meillä muita vaihtoehtoja? Ja mitä ylipäänsä voimme päätellä tämän huolella veistetyn teoksen kuvakielestä? Yhtä sun toista, itse asiassa!

VEISTOKSEN OMA AJALLINEN JA TAITEELLINEN KONTEKSTI

Lienee varmintaa aloittaa siitä mitä tiedämme varmasti – eli veistoksesta esineenä. Sille on annettu kataloginumero EAM/NAM 419, mutta koska muotokuvan löytöalue ei ole tarkem-

Akropolis-museo, EAM/NAM 419, 'Bust of a ruler'. Ajoitus: 2. vuosisadan jaa. loppu. Kuva: Wikimedia Commons.

Commodus Herculeena, n. v. 192 valmistettu marmoririntakuva, Musei Capitolini (Palazzo dei Conservatori), inv. MC1120. Kuva: Wikimedia Commons.

massa tiedossa, emme voi käyttää kaivausdataa apuna yrittäessämme tarkentaa sen ajoitusta. Akropolis-museon omassa datassa sanotaan, että se löytyi joko Dionysoksen teatterista tai laajemmin “Akropoliin juurelta” 1870-luvulla. Tarkempaa tietoa on vaikea löytää, sillä tuolloiset kaivauskäytännöt eivät juurikaan suosineet pikkutarkan – eikä aina edes summittaisen – informaation tallentamista. Joka tapauksessa Akropoliin etelärinnettä Dionysoksen teatterin ja Herodes Attikoksen odeionin välillä muokattiin ja uudelleenrakennettiin ahkerasti etenkin Hadrianuksen ja Marcus Aureliuksen hallituskausien välisenä aikana.

Akropolis-museon datassa veistoksen sanotaan olevan 2. vuosisadalta jaa. Tyyllisten seikkojen perusteella tämä ajoitus on aivan varmasti oikein: veistoksen kasvot edustavat tyyppillistä idealisoivaa tyyliä adoptiokeisareiden myöhemmiltä vuosikymmeniltä ja Severusten ajalta. Hiusten ja parran lainet ja kiharat on

porattu syvälle – tekniikka oli tässä vaiheessa uusi ja sitä hyödynnettiin innolla – kuten Commoduksen ajalta lähtien oli yleistä, kun taas rintakuvan hivenen raskasluomiset ja jonkin kaukaisuuteen tuijottavilta vaikuttavat silmät esiintyvät varsin yleisesti jo Marcus Aureliuksen ajalta alkaen. Monet piirteet patsaan teknisessä toteuttamisessa vertautuvat melko läheisesti Capitoliumin museoissa säilytettävän ja Commodusta Herculeena esittävän rintakuvan vastaaviin piirteisiin.

Käytännössä Akropolis-museon patsas siis ajoittuu stilistisin keinoin 2. vuosisadan puolivälin ja 2. ja 3. vuosisadan vaihteen välille. Toisin sanoen se (tai mikäli se on kopio, sen alkuperäinen versio) on saatettu valmistaa niinkin aikaisin kuin Antoninus Piuksen aikana, tai jopa niin myöhään kuin Caracallan hallituskaudella. Suuri osa sen hiuskuontaloa on kuitenkin modernia restauraatiota, vaikkakin hartioille ja niskaan jääneistä alkuperäisen marmorin osista voi luotettavasti päätellä, että hahmolla on todellakin ollut tyyppillistä roomalaista hiustyyliä pidemmät kutrit. Muut yksityiskohdat ovat niin ikään kiinnostavia: on ehdotettu että veistoksen niskassa jäljellä olevat merkit akantinlehdistä tarkoittaisivat hahmon olleen kasvillisuuden keskeltä – kenties kukannupusta – esille nouseva. Se, mitä tämä yksityiskohta symboloisi, onkin vaikeampi kysymys.

SAUROMATES II JA BOSPOROKSEN KUNINGASKUNTA

Akropolis-museon esittelytekstien eri kieliversioissa patsas identifoidaan “todennäköisesti” Sauromates II:ksi, joka hallitsi Bosporoksen kuningaskuntaa noin vuosina 174–210 Marcus Aureliuksen, Commoduksen ja Septimius Severuksen vasallina. Mikään rintakuvassa itsessään tai sen löytökontekstissa ei kytke sitä pohjoisen Mustanmeren alueeseen, mutta sitä on verrattu Sauromates II:n lyöttämiin kolikoihin, joissa

Sauromates II:n kolikko Bosporksen kuningaskunnasta, n. v. 196–197: teksti ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΣΑΥΡΟΜΑΤΟΥY kuninkaan pitkähiuksisen ja seppelöidyn profiilimuotokuvan ympärillä; kääntöpuolella keisari Septimius Severus ja nuori Caracalla. Kuva: Wikimedia Commons.

esiintyy hänen pitkähiuksinen ja parrakas profiilimuotokuvansa.

Sauromates II – koko nimeltään Tiberios Ioulios Sauromates Filokaisar Filoromaïos Eusebes – oli nimetty esi-isänsä Sauromates I:n mukaan, joka hallitsi roomalaisten klientti- eli vasallikuninkaana 1. ja 2. vuosisadan taitteessa jaa. Nimi *Sauromates* viittaa sarmaattien kansannimeen, ja sen käytöstä Bosporksen kuningaskunnan hallitsijoiden nimenä voi päätellä että tämän monikulttuurisen ja -kielisen valtakunnan eliitin parissa ei roomalaisajalla suinkaan haluttu kieltää paikallisen identiteetin sarmatialaista tai skyytiläistä elementtiä. Bosporksen hallitsijoiden nimistä erottuvatkin hyvin kuningaskunnan monet vaikutteet ja yhteydet: ne vaihtelevat traakialaisista ja skyytiläisistä kreikkalaisiin ja roomalaisiin, usein myös yhdistelminä.

Akropolis-museon muotokuvan aiempi identifikaatio oli Bosporksen kuningas Tiberius Iulius Rhoemetalces (Rhoimetalkes), Sauromates II:n isoisä, joka hallitsi vuosina 132–153. Tämäkin identifikaatio perustuu bosporoslaisten kolikkojen esittämän hallitsijahahmon suhteelliseen samankaltaisuuteen patsaan kanssa sekä tämän vastaavuuteen patsaan tyylillisen ajoituksen kanssa. Bosporksen hallitsijoiden ikonografiaan kuului tässä vaiheessa selvästi pitkät hiukset ja parta, mutta lujia johtopäätöksiä ei tämän perusteella voi tehdä. Rhoemetalces oli kyllä Ateenaa laajalti sponsoroineen ja Dionysoksen teatteriakin kunnostaneen keisari Hadrianuksen aikalainen, mutta kuten Sauromateenkin

tapauksessa, ei hänenkään tiedetä käyneen tai erityisesti vaikuttaneen juuri Ateenassa.

'Kimmerialaisen Bosporksen' hallitsijoilla oli kuitenkin ollut vahvat siteet Ateenaan jo paljon aiemmin, etenkin klassisella kaudella. Mustanmeren joonialaisten kolonioiden vilja oli Ateenan yhteiskuntavakauden yksi tärkeä takaa- ja – mutta samalla myös heikkous, jota Sparta käytti hyväkseen peloponnesolaissodan loppuvaiheessa sulkemalla Hellespontoksen ateenalaisilta laivoilta. Tässä vaiheessa Bosporksen kuningaskuntaa hallitsi spartokidien traakialaisperäinen dynastia, mutta rintakuvamme mahdollisesti esittämät hallitsijat kuuluivat spartokideja seuranneeseen mithridatidien dynastiaan, joka tuli valtaan viimeisellä vuosisadalla eaa., kun sisällissotien heikentämät spartokidit olivat sisämaan asukkaiden ahdistamia.

Mustanmeren etelärannalla sijainneen Pontoksen mithridatideista – joiden nimekkäimpänä edustajana tunnetaan Mithridates VI Suuri, Rooman sitkeä vihollinen – polveutunut hallitsijadynastia pääsi valtaan sen jälkeen kun Pontos oli auttanut Bosporksen kreikkalaisia voittamaan skyytit, ja Bosporksen kuningaskunnasta tehtiin tosiasiallisesti Pontoksen vasalli. Sotkuiset sukuvihat kuitenkin piinasivat myös mithridatidien ensimmäisiä vuosikymmeniä Bosporksessa, ja vasta Augustuksen aikana ja roomalaisten painostuksesta kuningashuoneen sisäiset valtakamppailut asettuivat aloilleen. Ajanlaskumme alun molemmin puolin hallinneesta kuningas Aspurgoksesta alkaen Bosporos

Kuningas Rhoimetalkeen kultakolikko, n. v. 134: teksti ΒΑΣΙΛΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ diadeemipäisen ja pitkähiuksisen profiilimuotokuvan ympärillä; kääntöpuolella keisarin Hadrianuksen profiili. *RPC III 915.*

oli Rooman vasalli, jonka hallitsijat olivat myös Rooman kansalaisia ja nauttivat roomalaisten varuskuntien tuomasta suojasta. Hallitsijoiden virallisessa tituluurissa esiintyivät lähes poikkeuksetta aina 300-luvulle jaa. asti nimet *Filokaisar* ('Caesarin ystävä') ja *Filoromaioi* ('roomalaisten ystävä').

KREIKKALAISET MIELIKUVAT MUSTANMEREN POHJOISRANNASTA

'Kimmerialaisena Bosporoksena' tunnettu kuningaskunta sijaitsi kreikkalais-roomalaisen maanpiirin ulkokehällä. Klassisella ajalla Krimin niemimaahan ja Mustanmeren pohjoisrannikoon liitettiin barbaariseen raakuuteen, outoihin kultteihin ja etnografisiin kummallisuuksiin linkittyneitä mielikuvia. Mustallamerellä, jota kutsuttiin nimellä Pontos Eukseinos ('vieraanvarainen meri'), oli maine vaarallisena ja raa'an ilmaston luonnehtimana merenä, jonka houkuttelevan nimen Strabon sanoi olleen optimistisempi väännös sen alkuperäisestä nimestä Pontos Akseinos ('epävieraanvarainen meri'). Samaa nikiä ovat hyödyntäneet muutkin kolonisteja haalineet tahot kautta myöhemmän historian, aina Grönlantia vihreänä mainostaneisiin viikinkeihin ja Hyväntoivonniemestä puhuneisiin portugalilaisiin asti.

Niin tai näin, Mustanmeren rannikon kreikkalaiset koloniat olivat vanhoja ja ajoittain vauraita, mutta kaikille niille oli yhteistä jatkuva

tasapainoilu sisämaan jatkuvasti vaihtelevien, osittain paikallaan asuvien ja osittain paimentolaiselämää viettävien ryhmien kanssa. Harvalla kreikkalaisten asuttamalla alueella oli Platonin kielikuva (*Faidon* 109B) kreikkalaisista lätkön rannalla elävien muurahaisten ja sammakoiden kaltaisina osuvampi kuin Mustanmeren pohjoisrannalla. Tärkeimpiä poliksia Bosporoksen kuningaskunnassa olivat idästä länteen Gorgippia, Hermonassa ja Fanagoreia Kertšinsalmen itäpuolella, ja Krimin niemimaalla sijainneet Pantikapaion, Nymfaion, Neapolis ja Khersonesos. Mithridates Suuren aikana pontoslaisten valvonnassa olleen kuningaskunnan vaikutusvalta ulottui myös lännemmäksi Olbian ja Tyraksen kolonoihin asti. Olbia, miletoslaisten vanha kolonia, jonka kautta jo Herodotos oli aikanaan päässyt käsiksi lukuisiin skyyteistä ja muista pohjoisista kansoista kerrottuihin tarinoihin, oli selvinnyt historiansa varrella monenlaisista uhista.. Kun sofisti Dion Khrysostomos kuvaili *Borysthenitikos*-puheessaan Olbiaa noin vuoden 95 jaa. paikkeilla, pystyi hän käyttämään sitä eksoottisena ja arkaaisena pohjoisena näyttämönä kulttuurillisen sekoittumisen prosesseille.

Dion (*Or.* 36.9) kuvaili vähäaasialaisen kotikaupunkinsa Prusan asukkaille eloisasti kuinka olbialaiset olivat alkaneet puhua kreikkaa barbaarityyliin mutta osasivat silti *Iliaan* ulkomuistista. Yleisesti ottaen hän loi puheessaan etevästi rakennetun ja mielikuviin vetoavan vinjetin siitä kuinka köyhtyneen vanhan kolonian kreikkalaiset olivat lopulta alkaneet itsekin barbaaristua

oltuaan barbaarivallan alla monia sukupolvia. Tällainen kreikkalaisuuden olemuksen, ilmaston ja ympäröivien kulttuurien vaikutuksen sekä identiteettien muuttumisen pohtiminen oli hyvin tyyppillistä niin sanotun ”toisen sofistiikan” aikakaudella kirjoittaneille oppineille, joihin Dion Khrysostomoskin kuului. Hän kuvailee (*Or.* 36.7), kuinka komea nuorukainen Kallistratos julistaa olevansa Homeroksen vankka ihailija, vaikka on pukeutunut täyteen skyyttiläiseen varustukseen housuineen päivineen. Dio kertoo kuinka Kallistratos fyysisesti muistutti edelleen Olbian perustaneita joonialaisia. Tämä fysiognomisen analyysin tuominen etualalle on niin ikään tyyppillistä toisen sofistiikan aikana kirjoittaneille puhujille: heidän yleisönsä uskoivat kyseenalaistamatta antiikinaikaisiin teorioihin siitä, että henkilön fyysisestä ulkomuodosta oli luettavissa hänen sielunsa luonne. Tässä mielessä onkin kiinnostavaa että Dio sanoo (*Or.* 36.7) olbialaisten muistuttaneen myös ulkoasultaan homeerisia sankareita: heillä oli pitkät hiukset ja parrat – ja kaupungin ainoa partansa roomalaistyyliin ajellut mies oli kaikkien pilkan kohteena. Nämä pohjoisen arkaaiset ja osittain barbaaristuneet kreikkalaiset olivat siis toisaalta myös homeerisen menneisyyden kuvajainen.

POHJOISTEN BARBAARIEN FYSIIGNOMIA

Akropolis-museon rintakuvankin tietyillä tyyllisillä elementeillä on paljon adoptiokeisareiden aikaa pidemmät juuret, sillä pitkät hiukset eivät kuitenkaan olleet ainoastaan homeeristen sankarien tunnusmerkki. Sen, kuten monen muunkin kulttuurillisen stereotyypin suhteen, on nähtävissä kuinka kreikkalaisten omille esivanhemmilleen kuvittelema menneisyys ja barbaarikansojen parissa vallitseva nykyhetki olivat usein toistensa kaltaisia.

Esimerkiksi parrakkaan hahmomme tuulentuivertama hiuskuontalo – kaikesta rekonstruktioistaan huolimatta – on moniselitteinen. Toi-

saalta sen on ehdotettu liittyvän nuoria miehiä esittävien patsaiden tapaan käyttää tämäntyyppisiä hiuksia viittauksena Aleksanteri Suuren muotokuvastoon. Toisaalta pitkät, paksuina laineina taaksepäin suuntautuvat hiukset olivat keisariajalle tultaessa myös pohjoisiin barbaarikansoihin liitettyjen kansojen stereotyyppinen tuntomerkki. Augustuksen ajalla kirjoittanut mytografi ja historioitsija Diodoros Sisilialainen kuvasi (*Bibliotheke* 5.28.2) kuinka:

Keltit tapaavat pestä hiuksensa kalkkivedellä ja kammata ne otsalta taaksepäin kohti niskaa. Tästä johtuen heidän ulkonäkönsä muistuttaa satyyrejä ja fauneja, koska heidän tapansa käsitellä hiuksiaan tekee niistä raskaat ja karkeat ja kaikin puolin hevosenharjan kaltaiset.

Patsaan hiukset saattoivat toisin sanoen olla visuaalinen viittaus makedonialaiseen sankarikuninkaaseen tai toisaalta pohjoisiin kansoihin. Filosofienkin ulkoasuun pidemmät hiukset kuuluivat varsin usein. Tämäntyyppinen moniselitteisyys tai ambivalenssi ei ole millään muotoa harvinaista antiikin veistostaiteen visuaalisissa viitteissä.

Muutkin pohjoisten barbaarien fysiognomian piirteet olivat tulleet sananlaskunomaisiksi keisariajalle tultaessa. Fysiognomiset kirjoittajat tulkitsivat tavallisimmin yksittäisten henkilöiden ulkonäköä kolmen vaihtoehdoisen analogian kautta: he saattoivat verrata näiden kasvopiirteitä tai ruumiinrakennetta eri eläimiin, eri etnisistä ryhmistä muodostettuihin stereotyyppisiin, tai eri tunnetilojen tyyppillisiin ilmentymiin (*Anon. Lat. De phys.* 9). Nämä kolme analogiaa tunnettiin jo aristotelisestä fysiognomiasta alkaen, ja toisella vuosisadalla jaa. niitä käytti innokkaasti mm. Markos Antonios Polemon (n. 90–144), smyrnalainen sofisti ja poliitikko, joka oli Hadrianuksen ystävä ja avoimesti muukalaisvihamielinen puhuja. Hänen muuten kadonnut fysiognominen oppaansa oli suosittu myöhäisantiikin kreikan- ja latinankielisten kirjoittajien

parissa, ja siitä tunnetaan myös arabiankielinen käännös.

FYSIOGNOMINEN LUENTA BARBAARISUUDESTA, SIVISTYKSESTÄ JA KUNINKUUDESTA

Rintakuvamme fysiologia heijastelee näin ollen osaksi pohjosiin kansoihin, etenkin skyytteihin ja keltteihin, liitettyjä stereotyyppisiä – mutta se sopii myös vanhan ajan homeerisiin heeroiksiin liittyneisiin mielikuviin. Entä jos soveltaisimme Polemonin ja muiden fysiognomisten kirjoittajien analogioita Akropolis-museon patsaaseen? Mitä ominaisuuksia toisen vuosisadan lopun ateenalaiset lukivat patsaamme piirteistä? Polemonin *Fysiognomia*-teosta tarkasti noudatelleessa myöhäisantiikkisessa Adamantioksen *Fysiognomiassa* (2.37) luetaan hiuksista luonteita esimerkiksi seuraavasti:

Kiharahiuksinen mies on hyvin pelkurimainen ja viekas, ja suorahiuksinen mies sangen brutaali ja typerä. Paras hiustyyppejä on näiden väliltä, sillä liian tuuheat hiukset ovat elämelliset ja kaljuus on pahantahtoisuuden ja petollisuuden merkki. Näiden keskitie on paras. Liian pehmeät hiukset ovat naiselliset, kun taas liian karkeat hiukset ovat pahasta sillä ne ovat villiyyden merkki. Näidenkin keskitie on paras. Mustat hiukset osoittavat pelkuruutta ja suurta kavaluutta, kun taas liian kellanvaaleat hiukset, sellaiset kuin skyyteillä tai kelteillä on, ovat typeryyden, taitamattomuuden ja brutaaliuden merkki. Hiukset, jotka ovat kohtuullisen vaaleat osoittavat oppivaisuutta, lempeyttä ja taitteellista lahjakkuutta.

Patsaan hiukset ovat itse asiassa kiharaisen ja suoran välimaastosta: ne vaikuttaisivat olevan varsin lähellä Polemonin suosittamaa välimuotoa. Ehkä haluttuna yleisvaikutelmana oli juuri jonkinlainen 'sivistynyt barbaari' – tai vastaavasti 'homeerinen kreikkalainen' Dion Khrysostomoksen tyyliin.

Sama idealisoivien ja etnisten yksityiskoh- tien yhdistelmän vaikutelma vahvistuu, jos patsaan muita kasvopiirteitä tarkastellaan antiikin fysiognomisen teorian pohjalta. Antiikin fysiognomiassa silmät olivat nykyäänkin tunnetun sananlaskun omaisesti 'sielun peili', ja Polemonin mukaan niiden perusteella tehdyt tulkinnat olivat tärkeimmät ja luotettavimmat. Patsaan silmät ovat kylläkin suuret, joskin silti realistisen kokoiset. Polemonilaisen fysiognomi- an mukaan keskitie oli tässäkin paras – avoimet, kirkkaat ja kohtuullisen liikkuvaiset silmät oli- vat hyvä merkki – minkä lisäksi "helleeneillä on kaikista kansoista parhaimmat silmät"; tämä oli ennen kaikkea moraalista ja sielullista parem- muutta viestittävä väite (Adamant. *Phys.* 2.32). Akropolis-museon patsaan silmät ovatkin varsin samankaltaiset kuin filosofikeisari Marcus Aureliuksen tyyppillisimmässä muotokuvissa sekä muiden myöhäisen 100-luvun älyllisten ja poliittisten johtohahmojen veistoksissa. Tässä kulttuurillisessa kontekstissa eliitin miesten ke- hot, ulkoasu, asennot ja käyttäytyminen olivat julkista performanssia, jossa kiistakapulana oli kunkin henkilön kelvollisuus, luotettavuus ja luonne.

Omalla tavallaan olisi siis varsin mahdollista lukea rintakuva tarkan muotokuvan sijaan eräänlaisena idealisoituna tutkielmana hallitsi- juuden, barbaarisuuden, vanhimman eepisen kirjallisuuden moraalisten esikuvien ja oman aikansa klassisoivan kreikkalaisuuden suhteista. Etenkin Ateenassa sen alkuperäinen yleisö osasi lukea patsaan kasvopiirteistä koko joukon ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä – lähinnä hyvin positiivisia sellaisia. On toki mahdollista, että se myös valmistettiin muotokuvaksi Bo- sporoksen vasallikuninkaasta – joiden joukossa Sauromates II olisi todennäköinen vaihto- ehto – mutta tässäkin tapauksessa, ja hieman samalla tavoin kuin Dion Khrysostomoksen *Borysthenitikos*-puheessa, esittävä realismi on todennäköisesti toissijaista. Tämä ei kuiten- kaan ole ainoa selitys.

ENTÄ JOS PATSAS EI ESITÄ SAUROMATES II:TA?

Rintakuvan attribuutio perustuu siis ainoastaan suhteelliseen visuaaliseen samankaltaisuuteen bosporoslaisten kolikkojen (ja täten ainoan tältä ajalta tunnetun pitkähiuksisen ja -partaisen vasallikuninkaan) kanssa. Sauromates II:lta ei tunneta sellaisia erityisiä yhteyksiä Ateenaan, jotka helpoiten selittäisivät korkealuokkaisen muotokuvaveistoksen pystyttämisen ilmeisesti varsin keskeiselle paikalle, ja selitystä vaille jäävät myös rintakuvan alaosan kasvimoitit. Entä jos patsaan esittämä hahmo löytyisikin sen löytöpaikkaa lähempää, ja rintakuva itse liittyisi vielä tiiviimmin kreikkalaisten ja attikalaisten identiteettien luonteesta käytyyn keskusteluun, jonka tiedämme olleen aktiivista sen kronologisessa kontekstissa?

Filostratos Ateenalainen (n. 170–250) oli sofisti ja yksi keisari Septimius Severuksen puolison Julia Domnan ympärilleen kokoaman kirjallisen piirin tähtiä. Hänen nimissään on säilynyt useita teoksia, mutta tässä tapauksessa tärkein on *Sofistien elämäkerrat*, jonka hän omisti ateenalaisen mesenaatin, puhujan ja poliitikon Herodes Attikoksen jälkekäiselle Gordianukselle, ja jossa hän lanseerasi myös termin 'toinen sofistiikka'. Herodes Attikos onkin eräs teoksen merkittävimpiä hahmoja, ja vaikka hän olikin kuollut jo 177 jaa., hänen monet rakennusprojektinsa ja lahjoituksensa – muun muassa tänäkin päivänä mainiosti erottuvat stadion sekä Akropoliin juurella, lähellä veistoksemme löytöpaikkaa, sijaitseva odeion – pitivät hänen muistoaan yllä Ateenassa. Herodes oli aikansa rikkaimpia miehiä ja keisarien ystävä ja luotettu: hän oli myös tavattoman ylpeä vanhoista attikalaisista juuristaan.

Filostratoksen Herodes Attikos -elämäkerrassa on eräs poikkeuksellisen kiinnostava, joskin vaikeaselkoinen ja allegoriselta vaikuttava katkelma, jossa hän kertoo Herodeen tapaamasta nuorukaisesta, jonka nimi oli Agat-

hion, mutta jota jotkut kutsuivat 'Herodeen Herakleeksi' (Philostr. VS 552-554). Agathion oli ylluonnollisen pitkä nuorukainen, jonka sanottiin olevan 'maasyntyinen', mutta jonka Herodes itse kuuli kertovan olevansa poikkeuksellisen vahvan paimennaisen ja Marathonin demoksen – Herodeen oman synnyinpaikan – oman nimikkoheeroksen poika. Herodes oli kuulemma kysynyt häneltä suoraan, oliko hän kuolematon, mutta Agathion oli vastannut olevansa vain tavallisia kuolevaisia pitkäikäisempi. Hänen ruokavalionsa koostui pääasiassa eri eläinten maidosta mutta hän otti vastaan myös viljaa lahjaksi maanviljelijöiltä. Tämä muistuttaa antiikin laajalle levinneitä käsityksiä skyyttien maitovaltaisesta ruokavaliosta. Agathion kuitenkin palvelee etnografista argumenttia, joka kääntyy kreikkalaisiin itseensä: hän edustaa ihailtavaa, puhtaan helleenistä menneisyyttä. Kun Herodes kysyy, miten hän maalaistaustaan huolimatta puhuu erinomaisen klassista kreikkaa, Agathion vastaa, että hänen kotiseutunsa, Attikan *mesogeia* – sisämaa – on pysynyt barbaaristen kulttuurivaikutusten ulkopuolella, "terveenä" (ὕγιάνει). Rooman valtakunnan aikainen ihmisten liikkuvuus, joka omalla tavallaan uhkasi toisen sofismin aikaisten oppineiden hyperklassisoivaa hellenismää, sai näin ollen Herodeen anekdootissa äänitorven Agathion-Herakleesta.

Kiinnostavinta Filostratoksen Agathion-episodissa on kuitenkin se fysiognominen kuvaus, joka tästä ihmeellisestä, nativistisia aforismeja suoltavasta puoliheeroksesta annetaan:

Herodes sanoo että Agathionin hiukset kasvoivat kauttaaltaan tasaisesti, hänen kulmakarvansa olivat tiheät ja kohtasivat keskellä niin kuin ne olisivat olleet yksi, ja hänen silmissään oli kirkas loiste, joka paljasti hänen impulsiivisen luonteensa. Hän oli kotkannenäinen ja hänen niskansa oli vahva tavalla, joka oli enemmän fyysisen työn kuin ruokavalion aikaansaannosta. Hänen rintakehänsä oli samaten hyvätekoinen ja kauniin solakka,

ja hänen säärensä olivat hivenen ulospäin kääntyneet, mikä antoi hänelle tukevan asennon.

Etenkin kulmakarvojen kuvauksen suhteen Filostratoksen anekdootin ja Akropolis-museon patsaan yhteensopivuus on huomattava. Vaikka hänen ulkomuotonsa kuvataankin idealisoivana yhdistelmänä klassisen efebun ihannetta ja mielikuvaa siitä millainen Attikan maaseudulla varttunut puoliheeros olisi, Agathion-Herakles ei kuitenkaan ota kreikkalaisten kulttuurin muita ilmenemistapoja kovin vakavasti. Hän kertoo mielipiteenään että Pythian kisoissa kilpailevien tragediakirjailijoiden tapa esittää kertomuksia, joissa rikokset, veriteot ja muut hirveydet ovat pääosassa vaikuttaa hänestä moraalisesti epäilyttävältä. Herodeen kysyessä Agathionin näkemystä urheilukisoista on tämän luonnonlapsen vastaus yhtäläisen vähättelevä: hän ei näe mitä järkeä on kilpailla pankrationissa ja muissa urheilulajeissa toisiaan vastaan; parempi olisi jos ihmiset kilpailisivat nopeuslajeissa peuroja tai hevosia vastaan ja voimalajeissa karhuja tai härkiä vastaan, kuten Agathion itse on tehnyt koko elämänsä. Hän harmittelee vain ettei Kreikassa ole enää leijonia vaan hän joutuu painimaan heikompien eläinten kanssa. Toisin sanoen hän edustaa samantyyppistä 'hyveellisen ulkopuolisen' roolia oman aikansa

kreikkalaisten tapojen kritisoijana kuin minkä skyyytti Anakharsis oli jo klassisella ajalla täytännyt. Agathion on eräänlainen menneisyyden ruumiillistuma, mutta kaikessa attikalaisessa maalaisuudessaankin autenttinen, ja Rooman vallan alla Attikaan muuttaneita tulokkaita parempi.

Filostratoksen (tai Herodes Attikoksen) Agathion-episodista löytyisi kenties eräs lähempänä Ateenaa niin maantieteellisesti kuin relevanssiltakaan ollut 2. vuosisadan lopun hahmo. Herodes Attikoksen maine oli kaupungissa tuolloin vielä hyvin suuri, ja marathoni-laisen paikallisheeroksen pojan kuvaaminen akantilehtien ja muun kasvillisuuden ympäröimänä kävisi järkeen – etenkin jos hänen huhuttiin olleen 'maasyntyinen'. Patsaan fysiognomia on samaten yhtä lähellä Filostratoksen kuvaamaa fysiikaltaan heraklesmaista mutta klassista kulttuuri-ihannetta edustavaa Agathionia kuin kollikkojen kuvaamaa Sauromates II:sta. Lopullisen varmuuden saaminen vaatii vielä lisätutkimuksia, mutta ainakin kannattaa panna merkille, kuinka kiinnostavasti toisen vuosisadan kirjallisissa ja kuvallisissa lähteissä kietoutuvat yhteen fysiognomiset tulkinnat, ajatukset kreikkalaisen kulttuurin muuttumisesta sekä muukalaisuuden ja paikallisuuden luonteesta, ja jopa pelot identiteettien väljähtymisestä.